

УДК 811.111'42

СПЕЦИФІКА МОВНИХ ЗАСОБІВ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ СУГЕСТИВНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі текстів судових промов)

М. О.Зайцева, І. П.Ліпко

Харків, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
margozay@i.ua

У статті аналізується сугестивний дискурс на матеріалі текстів судових промов. Автори розглядають феномен сугестії та сугестивний дискурс, який відображає складні соціальні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві. Урахування екстралінгвістичних чинників є невід'ємною частиною сучасних лінгвістичних досліджень. Слід зазначити, що за умов сучасних реалій під час мовленнєвого акту відбувається зсув від переконання до безпосереднього впливу. Більш того, саме словосполучення спрямований вплив виступає як ключове. Вибір мовних засобів в сугестивному дискурсі обумовлений екстралінгвістичними чинниками. Автори звертають увагу на те, що адресант в текстах судових промов використовує в основному синтаксичні та стилістичні мовні засоби, що мають сильний сугестивний ефект. Деякі з них виконують функцію візуалізації тексту і створюють особливу ритмічність тексту, що теж сприяє посиленню сугестивного ефекту. Мовець рідко використовує прикметники і зовсім не використовує емоційно забарвлені прикметники. Щодо організації семантичного простору текстів судових промов, то даний текст представлено трьома блоками: звичайна людина, свідоме рішення, докази по справі.

Ключові слова: сугестивний дискурс; мовні засоби; організація семантичного простору; екстралінгвістичні чинники.

Вступ. Друга половина ХХ століття стає знаковою також і для розвитку лінгвістики, оскільки неможливо відокремити процеси демократизації суспільства від мовних процесів. Динамізм соціальних процесів відображається в мові, що сприяє виникненню нових лінгвістичних понять і напрямків дослідження [5]. Недостатня вивченість нових лінгвістичних понять і напрямків дослідження свідчать про **актуальність** обраної теми. Таким чином, **метою** нашого дослідження стали мовні засоби в сугестивному дискурсі (на прикладі юридичних текстів) і організація його семантичного простору. Для досягнення зазначеної мети вважаємо за необхідне виконати наступні **завдання**: 1) теоретично обґрунтувати концепцію аналізу сугестивного дискурсу; 2) виявити специфічні мовні засоби сугестивного дискурсу в судовій сфері діяльності; 3) визначити організацію семантичного простору сугестивного дискурсу в судовій сфері діяльності.

Теоретичні засади дослідження. У сучасному суспільстві відбувається боротьба за інформаційний простір: особистість, ідея, продукт можуть стати популярними, якщо вони медійні, якщо вони «присутні» в ЗМІ, тому особливу увагу дослідники приділяють процесу комунікації. З огляду на тенденції, що намітилися, «мова в аспекті її комунікативного вживання розглядається як засіб знакового керування діяльністю іншого, передбачає необхідне співвіднесення вживаних мовних засобів із властивостями адресата, в інтересах мовця, і одночасно сфери провадження такого роду управління» [10, с.60]. На цю особливість мовного спілкування звернув увагу ще великий М.М. Бахтін: «Слово орієнтоване на співрозмовника, орієнтоване на те, хто цей співрозмовник ... Абстрактного співрозмовника не може бути. Значення орієнтації слова на співрозмовника – надзвичайно велике. По суті, слово є двостороннім актом. Воно в рівній мірі визначається як тим, що воно, так і тим, для кого воно» [2, с. 420-421].

Цікаво зазначити, що деякі дослідники розглядають слово з точки зору його орієнтованості на співрозмовника, інші – з точки зору впливу слова на співрозмовника. А мовна комунікація, в свою чергу, розглядається ними передусім як процес спілкування: «Мовна комунікація – це спілкування людей. Спілкування розуміється в широкому сенсі цього слова: не тільки як розмова, бесіда, а як будь-яка взаємодія з метою обміну інформацією» [11, с.8]. Кодовим словом в цьому визначенні виступає слово взаємодія. Деякі вчені дотримуються іншої точки зору. Порівняємо цю думку з висловлюванням В. Сідорова (2009 р.): «Найважливішою характеристикою мовної комунікації в системно-інтегративному аспекті виступає феномен управління» [10, с.107], тобто погляд на мовну комунікацію лише тільки як на процес передачі повідомлення, меседжу, стає неповним, оскільки передача будь-якої інформації відбувається з метою певної організації його діяльності [10, с.108]. Під певною організацією мається на увазі в першу чергу управління діяльністю реципієнта.

Ураховуючи цю особливість мовної комунікації, дослідники заявили про сугестію в лінгвістиці. Слід зазначити, що існують інші терміни. Так, А.В. Голоднов виокремлює риторичний метадискурс в рамках персуазивного дискурсу. До риторичного метадискурсу, з його точки зору, також належить судовий дискурс, але ми вважаємо більш прийнятним термін «сугестивний дискурс». На наш погляд,

в терміні «сугестивний дискурс» більш чітко виділений аспект впливу на адресанта. В цілому за умов сучасних реалій відбувається зсув від переконання до безпосереднього впливу. Мета сугестивного дискурсу – забезпечення ефективного спрямованого впливу. Ключовим виступає словосполучення спрямований вплив. У цій роботі ми підтримуємо зазначену вище точку зору, вважаючи її особливо справедливою для судового дискурсу, коли адвокат переконує суд і присяжних (якщо це англomовні країни) в виправданості дій свого підзахисного.

Сугестивна лінгвістика є міждисциплінарною наукою, основи якої закладені дослідженнями психологів й психотерапевтів. Науковий інтерес до вивчення феномена сугестії в двадцятому столітті пов'язаний з розвитком таких понять, як несвідоме, установка, масова свідомість. У зв'язку з цим феномен мовного впливу вивчали нейропсихологи В. Бехтерев, І. Павлов, психологи М. Белов, П. Буль, Г. Гончаров. Психотерапевти-практики Джон Гріндер і Річард Бендлер в 1960-1970 роках розробили нейролінгвістичне програмування, яке визначається як різновид сугестивної психотерапії. Воно спрямоване на зміну поведінки людини шляхом вербального впливу [7, с. 33]. Ще раніше в 50-і роки Ю. Руеш та Г. Бейтсон видали збірку *Communication: The Social Matrix of Psychiatry*, де вони виклали засади своєї комунікаційно-теоретичної концепції, яка в подальшому поклала початок нейролінгвістичного програмування. Двигуном змін, до якого прагнуть, слугує для терапевта комунікаційний обмін з клієнтом під час сеансу. Майстерність терапевта полягає в проведенні сеансу таким чином, щоб інформація з боку терапевта допомогла клієнту підлаштувати свої інтраперсональні та інтерперсональні процеси комунікації відповідно до ситуації [8, с.14]. Під час сеансу вони впливають на підсвідомість, що призводить до зміни установки [4].

Поняття установки в сугестивному дискурсі. У сугестивному дискурсі також відбувається зміна установки. Взятий з психології термін установка, який часто використовується в сугестивному дискурсі, означає готовність суб'єкта до певного роду дій. В аспекті лінгвопрагматичних досліджень установка є матеріалізованим в тексті усвідомленим наміром відправника повідомлення здійснити відповідний вплив на одержувача інформації [6]. Намір адресанта вплинути на адресата простежується на всіх мовних рівнях. Це відзначає представниця грузинської психологічної школи Р. Г. Мшвідбадзе в дисертації «Розпізнавання соціальних установок через граматичні параметри мови». Вона стверджує, що інформація про позитивні і негативні установки індивіда передається через мовний канал не тільки за допомогою лексико-семантичних засобів, але й за допомогою формальних мовних параметрів, які в свідомості мовця не несуть такого навантаження. Мовець використовує синтаксичні та морфологічні засоби не навмисно (усвідомлено) як використовував би лексичні засоби для висловлення позитивної установки, а несвідомо, на установочому рівні [9, с.98]. Р. Г. Мшвідбадзе зауважує, що мовець без зусиль контролює лексичні засоби, тому слід шукати «більш формальні, неусвідомлені характеристики та їхній зв'язок з певним ставленням або емоцією» [9, с. 49].

Мовні засоби в сугестивному дискурсі. Таким чином, висунемо гіпотезу, що сугестія виражена різноманітними мовними засобами. Для підтвердження гіпотези розглянемо наступну резонансну справу [12]. Амаду Діалло (2 вересня 1975 р. – 4 лютого 1999 р.) був 23-річним гвінейським імігрантом, застреленим 4 лютого 1999 року чотирма поліцейськими офіцерами Нью-Йорка: Шоном Керроллом, Річардом Мерфі, Едвардом Макмеллоном та Кеннетом Босом. Четверо офіцерів зробили загалом 41 постріл. Всі четверо офіцерів були виправдані на суді в Олбані, Нью-Йорк. Перший виступ під час судового процесу був з боку звинувачення. Обвинувач пан Е. Уорнер використовує на початку своєї промови прості, найчастіше непоширені речення, однотипно побудовані: *Amadou lived with two roommates in apartment 1R, on the first floor of a two-story building at 1157 Wheeler. Less than an hour later, Amadou Diallo would be dead. We don't say it. We don't believe it. Kenneth Boss pulled the trigger of his nine millimeter pistol five times. Sean Carroll and Edward McMellon pulled the triggers of their nine millimeter pistols 16 times each. The shots were fired at very close range from in front of the vestibule. And let us be absolutely clear. Each shot required a separate pull of the trigger.* Такого типу речення виконують роль безпристрасного викладу фактів, на перший погляд. Однак завдяки цій невибагливості та простоті вони фактично підсилюють трагічність подій, що відбулися. Особливо чітко це видно на наступному прикладі: *They would get out of the car. They would not call out any commands, like, «Stop! Police» or «Don't move!» They would then fire a total of 41 shots at Amadou Diallo, and Amadou Diallo would die.* Обвинувач звертає увагу на послідовний розвиток подій: *get out – not call out commands – they fire – he die.*

Такий розвиток подій переконує реципієнтів в тому, що їхні дії не були випадковими. На цьому наголошує й обвинувач, коли заявляє про усвідомленість рішення поліцейських: *But when they got out of the car, we will prove when they got out of the car in front of Amadou Diallo's home in the early morning of February 4 they made the conscious decision to shoot him. They made the conscious decision to shoot a*

man standing in a confined space of a vestibule that was not much bigger than an elevator. They made the conscious decision to shoot into the vestibule of an occupied apartment building where people lived in the early morning hours, when most of them would be home. Цікаво, що вживання словосполучення *conscious decision* виступає обґрунтованим завдяки навіть простому перерахуванню обставин справи: *early morning – confined space – occupied apartment building – home*. Реципієнт уявляє ранній ранок в звичайному багатоквартирному будинку в робочому районі, мешканці якого звичайні люди. Повтор, по-перше, залишиться в пам'яті, по-друге, він емоційно впливає на слухача.

Крім цього, разом з повтором обвинувач часто використовує перерахування: *One bullet went through Amadou Diallo's chest, his aorta, his left lung, his spine, and his spinal cord. Another bullet went through his spleen, his left kidney and his intestines. Three more bullets went through his left hip, causing perforations of his pelvis and his intestines. Another bullet went through the left side of his back, his spine, his spinal cord, his liver, and his right lung. Another bullet broke the bone in his right arm above the elbow. Another bullet fractured both bones in his left shin. Another bullet went through his thigh, exited his groin and grazed the scrotum. Another bullet went into his right leg, traveled upward and lodged behind his knee. Nine more bullets struck him from the torso to toe.* Зазначене перерахування та повтор створюють не тільки експресію, але також надають ритмічності тексту та візуалізують події, оскільки реципієнту хочеться закрити вуха від «граду куль». Відправник мови таким чином навіть «озвучує» свою фразу: *When these four defendants, Kenneth Boss, Sean Carroll, Edward McMellon, and Richard Murphy killed Ahmed Diallo in a hail of 41 bullets.*

Адресант, в нашому випадку обвинувач, використовує в основному синтаксичні та стилістичні мовні засоби. Деякі з них виконують функцію візуалізації тексту та створюють особливу ритмічність тексту.

Якщо аналізувати **семантичний простір** даного тексту з точки зору його організації, то, по-перше, слід зупинитися на визначенні ключового знака (термін В. Лукіна) [7]. Термін ключовий знак синонімічний термінам «опорний елемент» (В. Одінцов), «ключові елементи» (О. Пузирев), «сміслові віхи» (О. Соколов), «сміслові опорні пункти» (О. Смірнов), «сміслові ядра» (А. Лурия) [7, с. 83], а також «позиційні точки» (В.Ізер) і «ключі в тексті» (А. Бабайлова) [1]. Ключові знаки виступають основними елементами організації текстового простору. Будь-який текст є організованим, але організований він адресантом неусвідомлено. Саме на цю особливість вказувала ще Р. Г. Мшвідобадзе, відмічаючи, що навіть на несвідомому рівні все підпорядковано установці на вплив на свідомість адресата. За допомогою ключових знаків реципієнт декодує текстову інформацію. Проілюструємо цю гіпотезу на прикладі семантичної організації тексту вступній промові з боку звинувачення. У першій частині своєї промови обвинувач створює лексичний пласт з семою «звичайна людина, що не представляє загрози для суспільства»: *not an imposing man, simple life, worked 10 to 12-hour days, sold videotapes and things like that, spoke with his roommate about their utility bill, unarmed, minding his own business and doing nothing wrong.* Далі відбувається різка зміна в мовній поведінці обвинувача, яка виражена словами *dead i die*. Звичайна молода людина 22 років загинула від куль поліцейських. На думку мовця, вони навмисно зробили це. Адресант говорить про це не прямо, але опосередковано.

Наприклад, замість того, щоб сказати, що вони *had no intent to kill him*, автор говорить, що *we do not believe that these four defendants woke up that morning or came on duty that night with the intent to kill Amadou Diallo or anybody else. We do not say it. We do not believe it.* Перенесення негативної частки в головну частину речення акцентує на сему навмисності дій поліцейських. Кульмінація в промові відбувається, коли адресант прямо заявляє, що поліцейські прийняли усвідомлене рішення стріляти в людину: *But when they got out of the car, we will prove when they got out of the car in front of Amadou Diallo's home in the early morning of February 4 they made the conscious decision to shoot him. They made the conscious decision to shoot into the vestibule of an occupied apartment building where people lived in the early morning hours, when most of them would be home.*

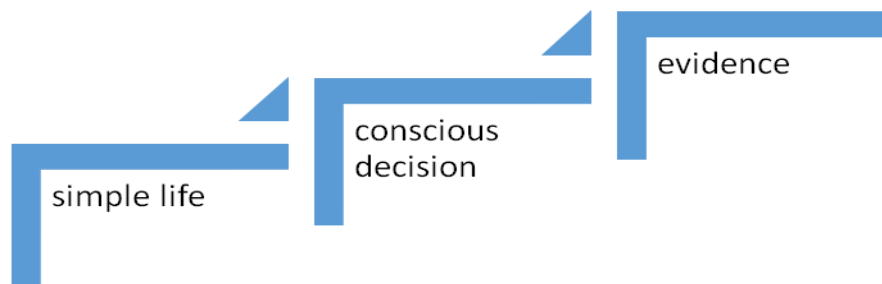
Повтор, по-перше, посилює вплив на реципієнта, по-друге, він залишається в його пам'яті. Все це відбувається на фоні буденних речей: *vestibule of an occupied apartment building where people lived, in the early morning hours, most of them be home.*

Третій блок семантичного простору організований за допомогою лексичних засобів, об'єднаних семою *evidence*: *Richard Murphy pulled the trigger of his nine millimeter pistol four times. Kenneth Boss pulled the trigger of his nine millimeter pistol five times. Sean Carroll and Edward McMellon pulled the triggers of their nine millimeter pistols 16 times each. The shots were fired at very close range from in front of the vestibule. And let us be absolutely clear. Each shot required a separate pull of the trigger.* І далі в тексті наведені результати такого усвідомленого рішення: *Forty-one bullets were fired by these four*

defendants. Nineteen bullets struck Amadou Diallo. A number struck him while he was falling down or actually on the ground.

Обвинувач вже абсолютно чітко визначає свою позицію в реченні *And let us be absolutely clear*. Обвинувач визначає свою позицію на підставі доказів, які мають найбільшу впливову силу на реципієнта, при цьому обумовлюють неможливість виправдувального вироку: *We ask you to find these defendants guilty of their intentional, depraved, reckless, unreasonable and unnecessary conduct that jeopardized the lives of Amadou Diallo's neighbors and destroyed Amadou Diallo's life.*

Наведемо вище сказане у вигляді такої схеми, де перший блок організований так, щоб представити жертву звичайною людиною; другий містить докази про усвідомленість офіцерами своїх дій; в третьому представлені докази, що унеможливають винесення виправдувального вироку:

Висновки. Будь-яка мовна комунікація має певну мету. Якщо це реклама, то інформування відбувається з метою мотивації покупки товару або послуги; якщо це лекція, то інформування відбувається з метою мотивації засвоєння матеріалу. Розвага також має на меті вплив на реципієнта: виховання, спонування до вчинків, співчуття, розвиток певних якостей особистості і таке інше. Таким чином, мету спілкування не можна відокремити від впливу, тобто сугестії. Мовленнєва комунікація – це мовні засоби, тому її аналіз неможливий без розгляду мовних засобів, задіяних в комунікативному процесі. Адресант використовує в своїй промові в основному синтаксичні та стилістичні мовні засоби, що мають сильний сугестивний ефект. Деякі з них виконують функцію візуалізації тексту і створюють особливу ритмічність тексту, що теж сприяє посиленню сугестивного ефекту. Мовець рідко використовує прикметники і зовсім не використовує емоційно забарвлені прикметники.

З точки зору організації семантичного простору, даний текст представлено трьома смисловими блоками: *simple life*, *conscious decision*, *evidence*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башкова Л. Р. Ключевой элемент в семантической структуре поэтического текста: монография. / Л. Р. Башкова, Ю. В. Холодова, Ю. А. Баландина. – Прага: Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2017. – 262 с.
2. Бахтин М. М. Бахтин (под маской) Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. Статьи / М. М. Бахтин. – Москва: Лабиринт, 2000. – 640 с.
4. Волкер В. Проект НЛП: исходный код [Электронный ресурс] / В. Волкер // Маркетинг. – 2002. – Режим доступа до ресурсу: https://royallib.com/book/volker_volfgang/proekt_nlp_ishodniy_kod.html
5. Космеда Т. А. Актуальні процеси мовлення чи «мовний смак» української сучасності / Т. А. Космеда // Мовознавство. Науково-теоретичний журнал інституту мовознавства ім. О.О. Потебні та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. – 2014. – №2. – С. 44–55.
6. Кузнецов В. Г. Лингвистическая концепция Эрика Бюиссенса / В. Г. Кузнецов. // Вопросы языкознания. – 2013. – №1. – С. 115–125.
7. Лукин В. А. Лингво-семиотические свойства художественного текста, его компоненты и параметры типологического определения : дис. докт. филол. наук : 10. 02. 01 / Лукин В. А. – Орел, 2003. – 413 с.
8. Михайлов Б. В. Психотерапия в общесоматической медицине: Клиническое руководство / Под общ. ред. Б. В. Михайлова. / Б. В. Михайлов, А. И. Сердюк, В. А. Федосеев. – Харьков: Прапор, 2002. – 128 с.
9. Мшвидобадзе Р. Г. Распознавание социальных установок через грамматические параметры речи: дис. канд. псих. наук : 19.00.05 / Мшвидобадзе Р. Г. – Тбилиси, 1984. – 167 с.
10. Сидоров Е. В. Онтология дискурса. Изд. 2-е. / Е. В. Сидоров. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 232 с.
11. Черногрудова Е. П. Основы речевой коммуникации: учебное пособие / Е. П. Черногрудова. – М.: Экзамен, 2008. – 126 с.
12. Opening Statements. The Amadou Diallo Killing [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: criminaldefense.homestead.com/diallo.htm

REFERENCES

1. Bashkova, L. R. (2017). *Klyuchevoy element v semanticheskoy strukture poeticheskogo teksta* [A key element is in the semantic structure of poetic text]. Praga: Vědecko vydavatelské centrum “Sociosféra-CZ”.
2. Bahtin, M.M. (2000). *Bahtin (pod maskoy) Freydzizm. Formalnyiy metod v literaturovedenii. Marksizm i filosofiya yazyika. Stati* [Bakhtin (under the mask) Freudianism. Formal method in literary criticism. Marxism and the philosophy of language. Articles].

Moscow, Russia: Labirint.

4. Volker, V. (2002). *Proekt NLP: ishodniy kod* [NLP project: source code]. Retrieved 03.11.2017, from https://royallib.com/book/volker_volfgang/proekt_nlp_ishodniy_kod.html

5. Kosmeda, T. A. (2014). Aktualni protsesi movlennya chi «movniy smak» ukraïnskoï suchasnosti [Actual processes of broadcasting or “language taste” of Ukrainian contemporaneity]. *Naukovo-teoretychnyy zhurnal instytutu movoznavstva im. O.O. Potebni ta Ukrayins'koho movno-informatsiynoho fondu NAN Ukrayiny*, 2, 44-55.

6. Kuznetsov, V. G. (2013). Lingvisticheskaya kontseptsiya Erika Byuissensa [Linguistic conception of Eric. Questions of linguistics]. *Voprosy yazykoznaviya*, 1, 115–125.

7. Lukin, V. A. (2003). *Lingvo-semioticheskie svoystva hudozhestvennogo teksta, ego komponenty i parametryi tipologicheskogo opredeleniya* [Semi-otic properties of artistic text, his components and parameters of typology determination]. Unpublished doctoral dissertation. Orel, Russia.

8. Mihaylov, B. V. (2002). *Psihoterapiya v obschesomaticheskoy meditsine: Klinicheskoe rukovodstvo* [Psychotherapy in somatic medicine: Clinical Guide]. Kharkiv, Ukraine: Prapor.

9. Mshvidobadze, R. G. (1984). *Raspoznavanie sotsialnykh ustanovok cherez grammaticheskie parametryi rechi* [Recognition of social settings through grammatical parameters of speech]. Tbilisi, Georgia.

10. Sidorov, E. V. (2009). *Ontologiya diskursa*. Izd. 2-e. [Ontology of discourse. Ed. 2nd.]. Moscow, Russia: Knizhnyiy dom «Librokom».

11. Chernogradova, E. P. (2008). *Osnovy rechevoy kommunikatsii: uchebnoe posobie* [Fundamentals of Speech Communication: Textbook]. Moscow, Russia: Ekzamen.

12. Opening Statements. *The Amadou Diallo Killing*. Retrieved 03.11.2017, from criminaldefense.homestead.com/diallo.htm

M.A. Zaitseva, I.P. Lypko. Specificity of Language Means and Organization of the Semantic Space of the Suggestive Discourse. In the article the authors analyze the phenomenon of suggestive discourse on the material of the texts of court speeches. The authors consider the phenomenon of suggestion and suggestive discourse, which reflects the complex social processes that are occurring in modern society. Nowadays taking into consideration certain extralinguistic factors is an integral part of modern linguistic researches. It should be noted that in conditions of modern reality there is a shift from persuasion to influence during the speech act. Moreover, the word influence is the key one. In the suggestive discourse it is extra-linguistic factors that determine the choice of linguistic means. The authors pay attention to the fact that the addressee in the texts of court speeches uses mainly syntactic and stylistic linguistic means that have a strong suggestive effect. Some of them perform the function of visualizing the text and create a special rhythm of the text that also contributes to the intensification of suggestive effect. The speaker rarely uses adjectives and does not use emotionally charged adjectives. Regarding the organization of the semantic space of texts of court speeches, this text is presented by three semantic blocks: simple life, a conscious decision, and evidence.

Keywords: suggestive discourse; linguistic means; the organization of semantic space; extra-linguistic factors.

М.А. Зайцева, И.П. Липко. Специфика языковых средств и организация семантического пространства суггестивного дискурса (на материале текстов судебных речей). В статье анализируется суггестивный дискурс на материале текстов судебных речей. Авторы рассматривают феномен суггестии и суггестивный дискурс, который отражает сложные социальные процессы, происходящие в современном обществе. Учета экстралингвистических факторов является неотъемлемой частью современных лингвистических исследований. Следует отметить, что в условиях современных реалий во время речевого акта происходит смещение от убеждения до непосредственного влияния. Более того, само словосочетание направленное воздействие выступает как ключевое. Выбор языковых средств в суггестивном дискурсе обусловлен экстралингвистическими факторами. Авторы обращают внимание на то, что адресант в текстах судебных речей использует в основном стилистические и языковые средства, которые обладают сильным суггестивным эффектом. Некоторые из них выполняют функцию визуализации текста и создают особую ритмичность текста, что тоже способствует усилению суггестивного эффекта. Адресант редко использует прилагательные и совсем не использует эмоционально окрашенные прилагательные. С точки зрения организации семантического пространства, данный текст представлен тремя блоками: обычный человек, сознательное решение, доказательства по делу.

Ключевые слова: суггестивный дискурс; языковые средства; организация семантического пространства; экстралингвистические факторы.